

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Branko R O M Č E V I Ć (Univerzitet u Beogradu, Fakultet
bezbednosti, Beograd)

romcevic@fb.bg.ac.rs

JENDECI, KRVAVI ĐEVRECI
(KONSTANTINOVIĆEVO ČITANJE BARBAROGENIJA)

Primljeno: 6. veljače 2023.

UDK 821.163.41.09Micić, Lj.

82:94(4)

DOI: <https://doi.org/10.22210/ur.2023.067.1/02>

za *Emu*

U ovom tekstu bavimo se Konstantinovićevev čitanjem Micićeve poezije i proze. Po Konstantinoviću, sav Micićev rad trebalo bi, uprkos glavnim strujama njegove dvadesetovekovne recepcije, sagledati kroz prizmu Barbarogenija. Jer, ne samo što se zamisao o tom jugobalkanskom, i potom srbobalkanskom, tipu čovekoheroja provlači od stranica *Zenita* (1922) do romana *Barbarogenije decivilizator* (1938), već ona, zapremajući po Konstantinoviću svaki atom Micićevog pisma, predstavlja osnov i suštinu Micićevog književnog poduhvata u celini. Ono što Konstantinović zapaža, to je da Micićevo ideološki opterećeno pisanje, čiji se ciljevi svode na tendenciju da se etablira izvesna mundana istina, zaklanja nedostatak poetskog nadahnuća. Tako, po Konstantinoviću, kada Micić ulazi u obračun s tradicijom, on to ne čini s avangardističkom željom za njenim prevrednovanjem, nego s negatorskom brutalnošću i pamfletski, što ga, uzeto kao tendencija čiji se vrhunac odigrava u *Barbarogeniju decivilizatoru* kad se glavni lik obraća Musolinijevoj fotografiji i navodi Hitlera kao čitaoca “Zenit Manifesta”, srozava na participaciju u međuratnom fašizmu. S druge strane, figura Barbarogenija zadržava po Konstantinoviću simptomatsku vrednost, budući da ona, pronoseći lik balkanskog divljaka, odgovara raznim kolonijalnim predstavama o Balkanu kao svetu varvarske egzotike. Barbarogenije je utoliko bezopasan, on donosi tačno ono što se od njega unutar evrocentričnog prostora očekuje. Na unutrašnjem planu, pak, on nije bezazlen pošto simbolizuje i fiksira strah od spoljnih uticaja.

Ključne reči: Barbarogenije, fašizam, Balkan, kolonijalizam

Njegovo ime i dalje odzvanja, a njegove dogodovštine – isprazne i šablonske, pa stoga anti-dogodovštine – uglavnom su zaboravljene. Ali on ne samo što sa scene nije sišao, nego se na njoj odomacio i razbaškario, zaposeo je na bezmalo suveren

način i čini se kako nema protagoniste koji ne bi, u ovom ili onom času, usvojio poneki njegov savet, ako ne i nalog. On je, izgleda, uvek tu, uticajnije kao figura nego kao lik. Po Radomiru Konstantinoviću, dotični je "jedna od najdubljih i najstrašnijih trauma srpske kulture, trauma koja je tim dublja i jača što ne nalazi podsticaja samo u toj kulturi niti samo u sferama literature" (Konstantinović 2016: 39).¹ Da, on nije hranjen isključivo specijalitetima srpske kuhinje, niti se ovaploćuje i iscrpljuje kroz striktno književne fenomene, a njegove ambicije tiču se najšireg, civilizacijskog opsega. Govorimo, dakle, o Barbarogeniju.

Rano očitovanje tog duha, čije već ime, sklopljeno od latinskih etimona, predstavlja latentnu afirmaciju civilizacijskog kruga čijem razaranju je posvećen, zatičemo na stranicama *Zenita* od pre sto godina. Pa tako Ljubomir Micić, ponet prijemom na koji je naišlo prvih deset brojeva časopisa, u uratku nazvanom "Zenit Manifest", u nizanju odgovora na pitanje o tome šta hoće "divljaci zenitisti", pod četvrtom stavkom, sažimajući ne samo prethodne tri nego i celokupnu pretpostavljeno tetičku ravan Manifesta, beleži:

Vaskrs jugobalkanskog pratipa čovekoheroja u unutrašnjoj duhovnoj inkarnaciji BARBAROGENIJA. (Micić 1922: 1)

26

Svaki označitelj iz ovog navoda zavređuje da bude stavljen pod hermeneutički mikroskop. To nećemo uraditi. Zadržaćemo se na preciziranju kojim se duhovna inkarnacija Barbarogenija određuje kao *unutrašnja*. Shodno jednom tipu predrasuda, za duh se podrazumeva da se događa kao unutrašnja sila, pa bi Micićeva specifikacija bila redundantna. Međutim, budući da se, barem od Hegela, duh eksplicira i kao ono što se ospoljava i u ospoljavanju svoj rad dovršava, te da se Micićeva najživlja spisateljska aktivnost odigrava u periodu tokom koga su mnogi svetskoistorijski projekti i programi bili motivisani i objašnjeni takozvanom krizom duha i njegovim tobožnjim ozdravljenjem – bilo da je u pitanju duh kao *pneuma*, *spiritus*, *Geist* ili *genius* – čini se da je legitimno, ako ne i neophodno, da se za duhovnu inkarnaciju naglasi da li je unutrašnja ili spoljašnja.

Micić baš na tom mestu zapada u teškoću. Jer, navedeni vaskrs čovekoheroja ne može da se odigra u unutrašnjoj inkarnaciji Barbarogenija, duhovnoj ili ma kojoj drugoj, pošto je ovome stavljeno u deo da, nastupajući u svojstvu jugobalkanskog, potom srbobalkanskog pratipa, dejstvuje kao spoljna, neprijateljska sila, i da, ni

¹ Ovaj tekst – "Ko je Barbarogenije?" – pročitao 1966, a objavljen u prvom broju *Trećeg programa Radio Beograda* (1969), mogao bi se, po Radivoju Cvetičaninu, shvatiti kao predgovor za iste godine objavljenu *Filosofiju palanke* (v. Cvetičanin 2017: 393). No, budući da bi se *Filosofija palanke* mogla uzeti kao predgovor za *Biće i jezik* u čijem se petom tomu nalazi i poduža studija o Miciću, to bi se ovaj tekst dao katalogizovati i kao predgovor svoga predgovora.

manje ni više, decivilizuje, a u nekoj poznijoj etapi i uništi, Evropu. Takav je *dictum* Manifesta: “Na klin obesiti Evropu, biće divlje uživanje”.

Duhovna inkarnacija mora da se, sledimo li Micićeve intencije, a ne njegovu reč, upriliči kao mundana ekspanzija. Ta sitna konstrukciona omaška pokazaće se kao strukturna petlja koja će rastrojavati, da ne kažem cepati, svaki atom Micićevog barbarogenizmu zaverenog pisma, čineći da njegovi naponi na saopštavanju velike novosti završe na stranputici nečega što je Konstantinović u *Filosofiji palanke* nazvao *pamfletizmom*.

To bi bio dovoljan razlog da mu uskratimo dalju pažnju, što bismo verovatno i uradili da nije onog traumatskog naboja koji Konstantinović pominje. Micić bi, iz te perspektive gledan, bio prenosilac jednog impulsa koji, potajno ili ne, bez prekida deluje, nanoseći povrede i šokove žalosti, kako se trauma obično određuje. Ali, time samo njegovo pisanje ne postaje nevažno jer, retorički i poetički nedoraslo, stilski promašeno, a konceptualno haotično, ono nije simptom nego pojava Barbarogenija lično.

Konstantinović je o Miciću pisao u nekoliko navrata, redukujući, svaki put, ceo njegov opus na pitanje Barbarogenija, koje se, inače, u brojnim napisima o Zenitu i zenitizmu ili ne postavlja ili se tretira kao sporedno, dok se Micić uglavnom kategorizuje kao prvi ovdašnji avangardista. Po Konstantinoviću, međutim, Micić avangardist bio nije, a Barbarogenije je prva, središnja i poslednja reč zenitizma. U *Biću i jeziku* on izdvaja sledeće retke iz “Zenit Manifesta”:

Molijeru skidamo mirisnu i masnu periku:
ostaje prazna glava kraljevskog i dvorskog
dostavljača ludosti.

Danteu deremo katoličku crnu mantiju:
ostaje golotinja crkvenog Lucifera koji
samo za se želi raj i za sve druge Pakao.

Šekspiru čupamo italijansku bradicu: ostaje
Samo patos lorda Bekona i homoseksus danskog
Kraljevića Hamleta s otrcanim “Bit ili ne bit”.

Kantu vadimo mozak i režemo pupak: ostaje
zdravi razum germanske filosofije na
vršcima naših tupih nokata.

Citirajući ovaj izvorno prozni tekst kao pesmu, Konstantinović kao da želi da lomljenjem i ritmičkom transformacijom (uz skidanje navodnika sa “zdravog razuma” i promenom “filozofije” u svojstvenu mu “filosofiju”) testira njegov

poetski kapacitet i tako mu ponudi šansu da bar formalno zapeva, kad mu već njegova u deklamovanju iznurena i klonula sadržina to onemogućava. Pa je Konstantinović nakon posve neobične benevolentnosti, ipak došao do neizbežnog, i ispod te pesničkim "ritmom" opremljene proze postavio procenu koja se prostire na celokupno barbarogenističko štivo:

Beda stihovanja ovoga "komitizma" koji, u službi "novoj civilizaciji" tupim noktima vadi mozak Kantu, pretvarajući tako negaciju radikalističkog nihilizma u orgiju fašizma [...], jeste beda duševne i intelektualne praznine: nema dramatične provokativnosti, kojom bi se verbalna agresija uzdigla do poezije očajanja, kao same svoje suštine, i samoprevazišla u tom očajanju, zato što ni Dante ni Kant nisu ništa u iskustvu ovoga "komitizma" [...]. Nisu *njegova* muka i *njegov* problem: njegovi "mrtvi koje treba ubiti". Sukob njegov sa njima nije njegov stvarni sukob u duhu, njegova duhovna i duševna borba, tako da negacija ovde završava u najbanalnijem pamfletizmu, bez trunke duha (pa čak i duhovitosti), u ovim mlitavim, jedva skrpljenim rečenicama. (Konstantinović 1983: 369)²

28

Zastajemo na pamfletizmu. U *Filosofiji palanke* posvećeno mu je poglavlje koje ga suočava s tragedijom. Za Konstantinovića, tragičnost je transcendentalni uslov egzistencije. Tek kada se proživi tragedija kao sukob nastajućeg s nastalim, sukob ne-reda s redom, može se, po njemu, govoriti o rađanju subjekta. Nema subjekta bez iskušavanja i poricanja sveta – i to u samome subjektu. A, premda Konstantinović to ne kaže direktno, bez takvog sukoba nema ni sveta. Ima spoljašnjosti, ali to je spoljašnjost palanke koja u svom ideal-tipskom zatvaranju sebe projektuje s onu stranu sveta. Ona je, po sopstvenom samorazumevanju, ne-svet. Kao takva, ona odbija i tragediju, mada se ne može reći da je ne priznaje. Palanka pristupa zaobilazno, zlobnici bi domelnuli: lukavo, tako što tragediju *zamenjuje* pamfletizmom, te se potom ovaj oblikuje kao simulakrum tragedije, odnosno, Konstantinovićevom rečju kazano, kao *prevarena tragedija*. Pamfletizam je, veli Konstantinović, "odbijanje ovog sukoba u subjektu 'prenošenjem'

² O prećutkivanju teme Barbarogenija prilikom pisanja o Miciću i zenitizmu Konstantinović je pisao u tekstu "Još jednom o Barbarogeniju", emitovanom na Trećem programu Radio Beograda u decembru 1970. i tek postumno objavljenom. Konstantinović reaguje na napise Zorana Markuša – jedan od njih predstavlja odgovor na "Ko je Barbarogenije?" – u kojima se umesto neke reči o Barbarogeniju i barbarogenizmu plasira apologija Zenita kao "našeg doprinosa" "svetskoj avangardi".

U slučaju Kantova mozga, Micić je, možebiti, imao u vidu stanovite kontroverze koje su pratile ispitivanje fiziognomije mislioeve lobanje, preduzeto pedesetak godina pre pojave zenitističkog manifesta. Tom se prigodom ustanovilo da je "Kantovo čelo bilo visoko i široko i da neobične razmere lobanje sugerišu da je njegov mozak bio značajno veći negoli onaj prosečnog nemačkog muškarca" (Miller 2011: 284).

njegovim u isključivi sukob sa svetom, ali sukob koji je egzistencijalno prividan jer je ovde subjekt prividan, u stvari samo jedna *pojedinačnost* prividno sukobljena sa drugim pojedinačnostima” (Konstantinović 1969: 25). Time se pisac *Filosofije palanke* približio Edmundu Huserlu, koji je u *Idejama I* zabeležio da svet i nije ništa sem jedinstvo smisla što je uspostavilo odnos sa tokom čiste svesti, a da svest, budući uvek intencionalna, svest o nečemu, može da bljesne samo u pravcu spoljašnjosti.

Drugim rečima, transcendentno (svet) se zasniva u imanentnom (subjekt, svest), dok ono imanentno egzistira isključivo kao intencionalno, to jest upravljeno van sebe; sartrovski iskazano, svest se uspostavlja rasprskavajući se u svetu, a svet postoji kao relativan prema subjektu i svesti. Kod Konstantinovića, takav se dvosmerni promet objedinjuje nazivom tragedije. I kadli kod Huserla tome nasuprot stane prirodni ili naivni stav s kojim se subjekt i svet javljaju kao dve stvari, kao kartezijski *res cogitans* i *res extensa*, kod Konstantinovića se pamfletizmom postuliraju subjekt i svet kao dve *pojedinačnosti*, prividno sudarajuće, a zapravo tek ravnodušno dotičuće. Otuda Micićeva brutalnost skidanja, dranja, čupanja i vađenja, pristižući iz spoljašnjosti jedne u sebe zatvorene svesti, nepromenljive i samodovoljne svesti koja se u tim aktima ne rastvara, niti išta preobražava, ni sebe ni Molijera, ni Dantea, ni Šekspira ni Kanta, već im pristupa kao stvar stvarima, teško da bi se mogla britkije opisati negoli onako kako je to Konstantinović učinio – kao *orgija fašizma*. Zbog toga deluju iznimno važno reči iz *Filosofije palanke* kojima se obračun kao osnovno svojstvo pamfletizma dovodi u odnos sa onim poetskim:

Osnovno svojstvo pamfletizma, svojstvo obračuna u ime poznate, već date istine (pamfletizam ne traži istinu jer je “ima”, on nije duh filozofski: duh okrenut nepoznatoj istini, već duh apriorizma, koji poseduje istinu), jeste svojstvo protiv-filozofsko i protiv-pesničko, jer je svojstvo protiv-stvaralačko. (Konstantinović 1969: 25)

Tu pronalazimo i vodeći motiv svih Konstantinovićevih opaski o Miciću i zenitizmu: da se potvrdi kako to nije nikakvo pesništvo, nikakva invencija, već prevara i *Ersatz*, gde umesto otkrovenja i onog hajdegerovskog sebe-u-delo-stavljanja-istine-bivstvovanja, umesto umetnosti, dolazi serija ideoloških propozicija koje u polju književnom mogu imati strogo para-policijsku funkciju: da uteraju ili utuve neko ubeđenje. Uzoraka takvog pevanja bez pevanja i stihotvorne mehanike, ne bitno veštije od one kakvom je Konstantinović pokušao da oplemeni tekst Manifesta, kod Micića ima napretek. Recimo:

Okovani lancima slobode moje varvarske nacije
Zaslugom četnika invalida i komita

Borci ovenčani slavom kao plašila
Strče na vetrovima berzansko-političkih spekulacija,³

što zacelo ne obznanjuje pesnika avangarde nego, pre, nekog stihoklepstvom obdarenog saradnika, *Politikinog* “Kulturnog dodatka” na primer. Ponekad to pesničko neumeće može imati duhovite učinke. Kao u knjizi *Hardi ! A la Barbarie*, kad pojedine srpske reči zapiše francuskom transkripcijom, pa ih zatim na francuskom i protumači (*l'harambacha, chef des haïdouks*), ili kad na francuskom napiše *o yéndétsi krvavi djévrétsi*, pa to još prevede kao: *O fossés, o croissants sanglants*,⁴ ali smrknuta ozbiljnost njegove decivilizatorske misije ne ostavlja mnogo prostora da se sumnja kako se to sve, u najboljem, kvalifikuje za ristićevsku antologiju nehotične komike.

Sa temom Barbarogenija te se značajke Micićevog stila pojačavaju, usled čega sve ono što je Konstantinović nazvao “jedva skrpljenim rečenicama”, “oduševljenjem koje ne misli”, “avangardizmom u opancima”,⁵ “nepopravljivom lišenošću humora”, “negacijom bez negacije” i još mnogo kako drugo, poprima kolosalne razmere. Decivilizujući Barbarogenije je onaj koji bi trebalo da svojom od prirode datom vitalnošću balkanizuje i tako izleči bolesnu Evropu. Ali kako će on izvršiti taj zadatak? Tako što će se uvući u tkivo jednog od jezika smatranih civilizovanim i civilizatorskim, pa šireći kroz njegovu leksiku i sintaksu egzemplarnu herojsku

30

³ Pesma “bim bam bom” iz zbirke *Antievropa*, kojoj Micić 1926. godine kao mesto objavljivanja zapisuje “Belgrade Serbie” (v. Micić 1926). Da li je to trenutak u kome je jugobalkanski pratip čovek heroja ustupio mesto onom srbobalkanskom?

⁴ Mitsitch 1928: 58. Javljaju se tu i “la caldrma” (15), “le pékmeze” (27), “gousslé yavorové” (58), “le rimski bouinar” (105) i još poneke tome slične barbarogenijalštine, koje sve odreda možda i dobacuju do lepe igre oseta, ali zacelo ne idu dalje od toga.

⁵ Na jednom mestu Konstantinović beleži kako su mnogi u fenomenu znanom kao balkanski primitivizam razabrali prepreku i “nemogućnost za nekoga autentičnog, balkanskog, Kandinskog ili Pikasa” (Konstantinović 1983, 335), i uz Pikasovo ime kači fusnotu u kojoj navodi Krležine reči iz ranog eseja (1921 – v. Krleža 1973) o Petru Dobroviću: “Dok su Pikaso, Matis, Deren, Segonzak i dr. organski i slikarski zamišljivi na slikarskom zapadu, kod nas pikasovska, derenovska i segonzakovska grafika nije izvorna pojava. Zašto? Zato, što je kubistički eksperimentat [...] zamišljiv u slikarstvu koje imade sedam stotina godina svoje dosadne i dosađujuće karijere... taj se kubizam kod nas pričinja, u najmanju ruku, suvišnim: prvo jer nema podloge, a zatim jer nastaje kao imitacija, a ne kao izum” (Krleža 1973 [orig. 1921]: 31). Dok se primedba o imitaciji čini delimično smislenom (dakle ne i potpuno, budući da “izumi” mogu nastati upravo kroz imitativno variranje i ponavljanje), dotle je stav o sedamstogodišnjoj podlozi skroz-naskroz upitan. Najpre zato što on implicira prihvatanje jednog odigranog sleda kao uzornog modela, to jest imitaciju koja se neki red docnije diskredituje, a zatim i stoga što, kako se čini, učitava determinističko ustrojstvo u oblast čija je šifra invencija, odnosno, nepredvidljivost. Konstantinović je obazriv, on ne iskazuje saglasnost s Krležom već ga samo citira kao jedno moguće stanovište o avangardi kod nas, ali sama logika njegovog teksta navodi na pomisao da je Krleža tu pozvan kao saveznik.

povest, gotovo neosetno, ubrizgati varvarski *ethos* Balkana u govornu i ideacionu svakodnevicu Evropljana, i tim putem razoriti sve nezdrave ćelije, kreirajući novog čoveka, podesnog da realizuje zenitistički Maksimalizam Duha. Micić se oko toga, kao ni oko bilo čega drugog, nije šalio. Takvo nastojanje dobilo je najzgušnjiji izraz u nečemu što je Konstantinović nadenuo "jednom knjigom, što se zove roman, a što je najmizerniji krpež lošega novinarstva i nemaštovite pseudoliterature" (Konstantinović 2016: 54),⁶ odnosno u Micićeovom, na francuskom pisanom i objavljenom, *Barbarogeniju decivilizatoru* (1938).

U toj se knjizi Barbarogenije javlja dvostruko, kao ideja, program, stav, ali i kao lik koji sve to zastupa i živi. Saznajemo da je rođen podno Avale, od majke Vile Morgane i oca Neznanog junaka, na Đurđevdan, 6. maja, jer to je, kaže narator, "tradicionalni hajdučki praznik". Zašto Avala? Zbog nestale tvrđave Žrnov, zbog neznanog junaka, ali i zbog vulkanskog vrha koji resi tu znamenitu planinu. Aludira se na visinu i na nezadrživu snagu koja kulja na sve strane, i gradi se ambijent matematički uzvišenog, nalik onom kakvog je Kant opisao, zborčić o prevazilaženju estetski najveće moguće mere za procenjivanje veličina. Vulkanski vrh Avale trebalo je da bude tako nešto, možda bi zaista to i bio, da se ne radi o vrhu čija nadmorska visina iznosi svega 511 metara, čak je i obližnji Kosmaj za dvadesetak metara viši, te o vulkanu koji je ugašen. Doduše dovoljno bi bilo da se stvori pritisak koji bi sučelio razdvojene ploče, pa da se magmatske komore napune i vulkan oživi. Ipak, takva je mogućnost jednako izgledna danas kao i u Micićevo vreme. Snaga i veličina Micićeve, željeno romaneskne, proze ravna je snazi i veličini avalskog planinsko-vulkanskog kompleksa.

Što se same pripovesti tiče, ona prati Barbarogenija od časa njegova dolaska na svet, nakon koga se, budući rođen kao već odrastao, ubrzo oženio (Srbicom), preko faze držanja nekih zamišljeno zapaljivih govora, sve do nejasno motivisanog progonstva i naglog prekida priče u policijskoj stanici u Kanu. Spis je prošaran floskulama i opštim mestima, poput: "zla sudbina srpskog naroda", "udariti na sve parazite diljem Evrope", "Balkan mora da iznedri novi svet, novi evropski

⁶ Taj se Micićev *coup littéraire* neretko prećutkuje ili se njegov značaj nastoji minimizirati. Pa tako Zoran Markuš: "Neki pisci koristili su 'Postzenitistički period' pisca da bi obezvređili ceo zenitizam. Iako je u našoj sredini bilo mnogo većih grešnika kojima je socijalističko društvo pružilo sve počasti, u ovom slučaju išlo se potpunoj moralnoj, intelektualnoj i građanskoj diskvalifikaciji čoveka" (Markuš 2003: 37). Uz opasku da se sve vreme radi o delu a ne o "čoveku", primećujemo ambigvitet Konstantinovića povodom: da li se na njega odnosi samo ono o nekim piscima ili i žaoka o uživaocima počasti? No, Markuševu dosetku o izolaciji postzenitističkog perioda unapred je diskvalifikovao sam Micić koji u romanu ne samo što pominje Zenit i zenitizam, nego i sam časopis stavlja u ruke i pod oko, što ćemo uskoro videti, jednom naročitom čitaocu.

poredak", kakvih se ne bi postideli ni neki pozniji, nacionalno i državno užireni pisci (od kojih je jednom pošlo za rukom da postane i predsednik republike). A, kako to već s ovakvim heroikama često ide, ne manjka ni klasičnog diletantizma. Pa tako na početku čitamo da je ta, kako reče za Barbarogenija, pojava "govorila svakom na njegovom jeziku", a sedamdeset pet stranica docnije, u zatvoru u Rijeci, "Barbarogenije se obrati svom 'pobratimu', Francuzu iz Nice, na srpskom jeziku od čega ovaj nije ni reč razumeo". Takvih i sličnih propusta ima gotovo na svakom koraku i nije svrhovito njima se dalje baviti, jer se u međuprostoru koji formiraju odigrava nešto daleko zloćudnije. Dospevši u zatvor tadašnje Fiume, Barbarogenije, koji se u pismu ženi potpisuje kao Barbo, na zidu vidi uramljenu fotografiju i obraća se fotografisanome:

Musolini! Sa fašizmom ti nekažnjeno uznemiravaš veliku bolesnicu, jednu Evropu! Jer budući da se iznedrila iz jednog od najstrašnijih ratova, ona je već dovoljno patila. Zbog toga, sa gledišta zenitizma, fašizam, kao i njegov stariji dvojnik komunizam, predstavlja samo atak na zdravlje Evrope... Tvoj pozorišni repertoar, u suštini, nije nimalo originalan... Najzad, fašizam (na latinskom) nije ništa nego boljševizam (na slovenskom) pripremljen sa italijanskim sosom. Malo suštinskog i novog, a mnogo glagoljivosti... Nemačka takođe radi na dolasku fašizma, zvanog nacional-socijalizam, to jest nemački boljševizam. A da li se Adolf Hitler još seća kako je u kafani "Gines Šif" čitao Minhenu jedan zenitistički manifest lansiran 12. juna 1922? (Micić 1993: 98–99)

32

Ovo jukstaponiranje, izjednačavanje i mešanje fašizma i boljševizma, kao i većina savremenih pokušaja da se govori o dva totalitarizma, namiguje i naginje (se) nadesno. Jer, boljševizam se uzima kao referentna najniža pozicija prema kojoj se meri neuspeh fašističkih poduhvata, praćenih izvesnim nadama. Ukoliko bi se na to uzvratilo kako se u ovom navodu ne radi o vrednosnoj hijerarhiji nego o poštovanju redosleda istorijskog javljanja, jer i Barbo kaže da je boljševizam stariji, na to bismo mogli odgovoriti pozivanjem na jedno ranije mesto u romanu, na kome se kao likovi progressa – a progres je prvorazredna decivilizacijska meta – ispisuju, jedno za drugim, imena Henrija Forda i Karla Marksa. Ovde je od presudne važnosti to što se fašizam izjednačava sa boljševizmom, a ne obratno. U fašizmu suštinskog i novog, čuli smo, ima, ali malo, nedovoljno. U svakom slučaju, i Musolini i Hitler, za razliku od Marksa, decivilizuju, kako i koliko znaju i umeju. Ovaj drugi je, uz to, publici čitao *Zenit*, i to baš ono o skidanju, dranju, čupanju i vađenju. Kao da se htelo istaći da je Barbarogenije njegova anticipacija.

Ne bi bilo besmisleno da se sad otvori odeljak *Filosofije palanke* o srpskom nacizmu i njegovoj poetici i jeziku, ali zbog ekonomičnosti to nećemo uraditi.

Umesto toga ćemo se vratiti dva puta oslovljenim *orgijama fašizma*, i pažnju usmeriti na regens genitivne veze – na orgije. Njihovo organizaciono načelo je razuzdanost, kakvu zatičemo (i) u Barbovom monologu. Razabiremo fascinaciju Musolinijem, kome se htelo obratiti, ali istovremeno i razočarenje, jer on nije delao adekvatno (?), pa kad kaže da je fašizam samo atak na zdravlje Evrope, iz toga se ne može destilovati nedvosmislen stav, to jest reći da li je to, govorniku shodno, loša taktika i napadanje mesta koje je suviše dobro ili odveć slabo branjeno, ili uopšte nije poenta u ataku na zdravlje nego u nečemu drugom ili trećem, ko zna čemu. Pri tom, ostaje zagonetno zbog čega se smatra da su fašizam i komunizam samo atak na zdravlje napaćene Evrope, čiji opstanak, inače, nije Barbarogenijev prioritet. Zatim nedoumica oko originalnosti Musolinijevog repertoara: da li je trebalo da bude originalniji, ili da prizna autorstvo Barbu ili ko zna kome? A da ne govorimo o lancu zabuna koje kreira nazivanje nacional-socijalizma nemačkim boljševizmom. Ta, spisateljskom slabošću "obdarena" razuzdanost, ili pre razvezanost reči i misli, raskriva ekstazu intencionalnosti, premda niskog intenziteta, kojoj je korelativna konfuzna, zakrčena i etički nestasala svest, nesposobna da ponese odgovornost za, konsekvencijalistički rečeno, promovisani stav – a stava, zapravo, nema, iako se vidi na koju bi stranu mogao, čak morao, da padne, kad bi ga bilo; nedogledno moralno vrludanje i migoljenje, upravo posrtanje, bez glave i repa. I tako već dobrih sto godina, bar.

Po Konstantinoviću, međutim, barbarogenizam ide u paru s jednom naoko mu suprotnom tendencijom:

Barbarogenije je izvrnuta rukavica naše ideologije evropeizacije Balkana; on je oličenje ideologije o balkanizaciji Evrope. U njegovoj ideološkoj pretpostavci leži, neotuđiva od njega samog, ideja o varvarstvu Balkana, dakle *ona ista* ideja koja je inspirisala Bogdana Popovića da sanja "evropeizaciju" srpskog čoveka i srpske kulture... Barbarogenije kao genije srpskog varvarstva, stvoren je upravo u ovo doba ideologije o "evropeizaciji" srpskog sveta, zasnovanoj na verovanju u njegovu balkansku primitivnost, i na ideji o iracionalizmu te primitivnosti... Varvarski osećajno-iracionalan, balkanski pa tako i srpski, svet jeste *svet ove neprestane regresije koja se protivi civilizaciji*. (Konstantinović 2016: 43 i 47–48)

Dakle, izvor traume je samo fiksiranje uverenja o tome kako balkanski i srpski svet, o kome je, primetimo, Konstantinović zborio pola veka pre nego što su ga se današnji barbarusi dosetili, jeste pozornica besprekidne anti-civilizacijske regresije. Daleko od toga da je svejedno da li se u tome vidi nedostatak ili prednost, da li se ta opačina odbacuje ili prihvata, ali oba pola te navodne opozicije saglasna su u stavu kog je Kant, s mozgom ili bez njega, u *Sporu među fakultetima*, nazvao

moralnim terorizmom. Absurd takvog predočavanja istorije sastoji se, po ovome kome bi, setimo se, Micić hteo i pupak da reže, u tome što bi na nekom stepenu propadanja njen subjekt morao da nestane.⁷ Za Konstantinovića je, pak, važniji paradoks kojim se barbarogenizam utemeljuje i premešta pod okrilje, čak nadležnost, jednog smisla protiv koga se, inače, ustrojio:

Barbarogenije, koji se proglašava za oličenje (simboličke, metaforičke) ne-civilizovanosti, i čak varvarske anti-civilizovanosti; taj Barbarogenije koji u dadaističko-zenitističkoj svojoj varijanti orgija orgijama svetih životnih vatri, jednoga nesmiljenog, nezaustavljivog materijalizma pra-bića u kome je okoreo, oglašavajući se iz bespuća svojim krikom i smehom koji ruši zvezde i od kojega strepe nebesa – taj Barbarogenije je nedvosmislena varijanta “evropskog” shvatanja Balkana kao zemlje čistog varvarstva. Ima u tome Barbarogeniju kolonske i kolonijalističke Evrope, onako kako ima njenoga evropocentrizma, izraženog samo na jedan drugi, “negativni” način, u zapadnoevropskom verovanju u spasonosnu čulnost ne-evropskih, dakle varvarskih, civilizacija. (*Ibid.*: 41)

34

Reklo bi se, prema tome, da Barbarogenije igra po taktu civilizacije koju želi da razori, nudeći joj tačno ono što se od njega očekuje. On je trgovac suvenirima koji, kako Konstantinović reče, *hipnotiše egzotikom*. U eseju “Osvajanje Evrope” (1960) on polazi od sudbine Nikosa Kazandzakisa, neprimećenog dokle god je pisao rasprave o Bergsonu i književna dela lišena prikazivanja nekog manje poznatog podneblja i njegovih običaja, ali zapaženog čim se okrenuo balkanskoj egzotici i portretisanju Platonovog i Onazisovog sunarodnika Zorbe. Za Konstantinovića to je simptom goleme nevolje i on (se) pita “da li zaista svi mi, bili Grci, Hrvati, Srbi, imamo u evropskoj misli, u evropskoj duhovnoj radoznalosti samo značaj i smisao egzotičnog cveća, mirisa i pejzaža?”, a onda, stranicu kasnije, kaže da je to napad na književnost:

Ovaj pokušaj da se svedemo na egzotiku, na egzotične klovnove koje će Evropa da vidi, i primi, samo ako skakuću pred njom u opancima, udaraju u bubnjeve i sviraju u zurle, ovu bubnjašku i zurlašku estetiku koju piše kompleks inferiornosti i došaptava čemerna duša rođena za Čičikova, osećam pre svega kao atak na literaturu: literatura nikad nije nastajala, sem po cenu da izgubi sebe, iz potrebe da nekome ugodi, da se nekome dopadne. (*Ibid.*: 66–67)

⁷ “Raspad u gore ne može u ljudskome rodu stalno trajati; jer bi pri izvjesnom stupnju istoga sam sebe satro. Otuda se pri porastu i velikih grozota, što se gomilaju poput brda, i njima primjerenih nevolja kaže: sad više ne može biti gore: sudnji dan je pred vratima, i pobožni zanesenjak sad već sanja o apokatastazi, i jednom obnovljenom svijetu, nakon što je ovaj propao u plamenu” (Kant 1991: 91).

I doista, u godini nakon publikovanja ovih redova, u obrazloženju Nobelovog komiteta, pomenut je "fatalizam *1001 noći*", a zatim i "dubine napaćenih duša balkanskih robova" iz koje se ovenčani pisac obraća "našoj osećajnosti" (Österling 1961). Da li je Nobelov komitet pored Andrića čitao i Konstantinovića, sve uzimajući njegove nalaze kao preporuku a ne kao prekor, ili je Konstantinović bio prorok? Ne žureći s odgovorom na to pitanje, lako uviđamo da je on razotkrio početne stadijume jednog partnerstva koje će u odmaklim fazama, na jugoistočnim obodima evropskog prostora, proizvesti sijaset dela, ne samo književnih nego i filmskih i muzičkih, odreda barbarogenističkih odnosno zakletih predstavljanju autentičnosti lokalnih svetova i namenjenih prevashodno "onoj tamo" publici, s precútnom klauzulom da se njihovim potpisnicima zauzvrat osigura, recimo kroz sistem nagrađivanja, status istaknutih pregalaca.

Po Edvardu Saidu, kulturni identitet Imperije formira se baš tako: kao *kontrapunktna* celina koja uključuje i svoje opreke i negative, pa se u dvadesetom veku pokazalo da "Zapadni imperijalizam i nacionalizam Trećeg sveta hrane jedan drugog" (Said 1994, XXIV). Zauzeti poziciju autentičnosti nezavisne od Imperije, ne znači uspostaviti se u razlici spram nje, nego formirati svoju razliku kao sastojak za njenu izgradnju. Usled toga što Imperija nije "samo" Imperija nego Imperija-i-njeno-drugo, otpor Imperiji ne može da se završi negovanjem sopstvene osobenosti. Prema Saidu, jedini odista emancipatorski potez bio bi put u središte (*the voyage in*), to jest prodor u diskurs Imperije i mešanje s njim. Kao figure takve angažovanosti on izdvaja Salmana Ruždija i Tajiba Saliha, dok Konstantinović, tri decenije pre Saida, u tom istom smislu navodi susret tvorca prvog srpskohrvatskog rečnika sa piscem *Izbora po srodstvu*. Po njemu, to je bio susret "Evrope sa samom sobom", dok ono što Said devedesetih godina utvrđuje kao tome oprečno kretanje, kao tragediju otpora zapalog u imperijalne forme koje je trebalo da razobliči, Konstantinović s početka šezdesetih vidi u svagda živoj sklonosti ka držanju uz "pirotski ćilim, narodni vez i rez" (Konstantinović 2016: 66). Barbarogenije definitivno nije subalterni subjekt. Kad putuje u središte, on to ne čini da bi doneo ili predočio nešto novo i pomešao nepoznato s poznatim, nego da bi središte sebi potčinio, ali ne i premestio ili transformisao. Njegova je ambicija da zameni zatečeno središte sobom samim, a da pri tom ne ošteti princip centrizma i centralizacije, odnosno, Imperije. Pošto ni u čemu od toga ne uspeva, celokupno njegovo preduzeće se pokazuje kao ništa doli ispisivanje i podnošenje slabo izgledne kandidature za omiljenog divljaka.

Za kraj ćemo se osvrnuti na jedan od nekolicine pravaca kojima ovi zameci kritike kolonijalizma urastaju u najmarkantniji tok Konstantinovićeve produkcije, te na to kako se unutar njega razvijen pojam obračuna reflektuje na pitanje

Barbarogenija. Kompleks inferiornosti kome on pripisuje autorska prava za "bubnjašku i zurlašku" estetiku mogao bi se razumeti kao druga strana svojevrstnog kompleksa superiornosti čijoj detekciji i opisivanju je posvećen nemali broj stranica *Filosofije palanke*, kao i obilje teksta u *Biću i jeziku*. Po Konstantinoviću s konca šezdesetih, palanka oscilira između osećanja ostavljenosti i ubogosti i, tome nasuprot, zadovoljstva zbog svoje anđeoske čistoće, zbog nepomučenosti otvorenim svetom i njegovim haosom. Smatrajući sebe istovremeno superiornom i inferiornom, palanka bi, veli on, htela da, uzdižući se, izvrši obračun sa svetom i da, u isti mah, doživljavajući svoju neznatnost pred nepreglednošću sveta, stupi u obračun sa samom sobom. To su, ujedno, oscilacije Barbarogenija: on putuje da bi ostao nepromenjen, i nepromenjen se obračunao sa svetom, pri čemu ne prestaje da se u sebi, u konfuziji sopstvene svesti koja unapred diskredituje i opoziva svaki narastajući stav, obračunava sa sobom samim. No to, videli smo, nije sve: inferiorni položaj potvrđuje se još eksplicitnije kroz ona *prima facie* suprotna nastojanja, svrstana pod ime evropeizacije Balkana. Preko njih se ceo jedan svet sagledava ne samo kao varvarski, nego i kao zaostao, a da li će se zbog toga stideti i hteti varvarstvo civilizovati, ili će to biti osnov da se varvarstvo izобрази u decivilizatorsku silu i misiju, od manje je važnosti. Presudno je to što se između polova stida i ponosa ocrta obracunski raspon barbarogenizma.

36

Delovanje Barbarogenija na spolja je bezopasno i neškodljivo, ono se okončava opremanjem izloga Narodne radinosti. Drukčije stoji s njegovom unutrašnjom politikom. Slaveći i sprovođeci odmetanje od civilizacije, on je sinonim

straha od tuđinskog mora, od kulture koja je uvek šansa da to more prodre u naše selo, da nas razveje i otuđi od nas samih, od našega duha, sloga i sroka, da nas razdvoji od naših mrtvih, od naše tradicije. (*Ibid.*: 51)

Kultura jeste uspostavljanje tradicije, ali ništa manje i oponiranje tradiciji. Adornovski uzeto, tradicija se pojavljuje isključivo u onome što joj se nemilosrdno uskraćuje. Da bi nešto postalo tradicija, nužno je da se tradiciji usprotivi, da dođe prvi put a, kako bi sad Derida rekao, struktura prvog puta mora da sadrži obećanje tog dvostrukog nastanjivanja, i unutar i izvan tradicije. U suprotnom, ako more ne grune u selo i ne otuđi ga, preostaje samo jedno: da mrtvi beskonačno sahranjuju mrtve.

LITERATURA

- Cvetičanin, Radivoj. 2017. *Konstantinović. Hronika*. Beograd: Dan graf – Fondacija Stanislav Vinaver.
- Kant, Immanuel. 1991. “Spor fakulteta”. U: Despot, B. (ur.). *Ideja univerziteta*. Zagreb: Globus: 19–22.
- Konstantinović, Radomir. 1969. *Filosofija palanke*. Beograd: Treći program Radio Beograda.
- Konstantinović, Radomir. 1983. *Biće i jezik*. T. V. Beograd: Prosveta – Rad – Matica srpska.
- Konstantinović, Radomir. 2016. *Duh umetnosti*. Sarajevo: University Press.
- Krleža, Miroslav. 1973. *Eseji*. Izb. Z. Hristić. Beograd: Nolit.
- Markuš, Zoran. 2003. *Zenitizam*. Beograd: Signature.
- Micić, Ljubomir. 1922. “Zenit Manifest”. U: *Zenit* 11:1.
- Micić, Ljubomir. 1926. *Antievropa*. Beograd: Collection des zenitistes internationaux numéro 9.
- Micić, Ljubomir. 1993. *Barbarogenije decivilizator*. Prev. R. Jovanović. Beograd: Filip Višnjić.
- Miller, James. 2011. *Examined Lives, from Socrates to Nietzsche*. New York: First Farrar, Straus & Giroux.
- Mitsitch, Lioubomir. 1928. *Hardi ! A la Barbarie (Paroles zénitistes d'un barbare européen)*. Paris: Jouve & Cie, Éditeurs.
- Österling, Anders. 1961. “Award Ceremony Speech”. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1961/ceremony-speech/>, pristupljeno 29. 12. 2022.
- Said, Edward. 1994. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books.

Abstract

DITCHES, BLOODY BAGELS

(KONSTANTINOVIĆ'S READING OF THE BARBAROGENIUS)

The paper discusses Radomir Konstantinović's reading of Ljubomir Micić's poetry and prose. Micić was the founder of the Yugoslav and Serbian avant-garde, Dada-like movement titled Zenitism, and its journal *Zenit*. Contrary to mainstream twentieth-century interpretations of Micić's work, Konstantinović finds that the entirety of Zenitist efforts were marked by Micić's idea of the “barbarogenius”, that of a savage from the Balkan wilderness with a holy mission to destroy and rebuild decadent Europe. According to Micić, Europe is sick, torn and alienated by capitalism and communism. However, Konstantinović points out that Micić's work, underpinned by such an aggressive ideological impulse, lacks any genuine poetic strength. From his point of view, this is the reason why Micić's efforts ended in “an orgy of fascism”. The proof for this thesis can be found in Micić's novel *Barbarogenius Decivilizer* (1938), in which he portrays the barbarogenius as a character who delivers a laudatory speech to Mussolini in front of his photograph, narrating that Hitler was one of the early readers of the 1922 Zenitist manifesto. On the other hand, Konstanović claims that Micić's vision of the Balkans as an empire of

wilderness corresponds perfectly with the Western colonial prejudice that the peninsula and its inhabitants are primitive and backward. This means that Micić is, in an absurd reversal, affirming and upholding colonial domination, instead of questioning it.

Keywords: barbarogenius, fascism, Balkans, colonialism.